

Het Speelhuysje voor Joachim Ferdinand de Beaufort, Drossaard te IJsselstein

DOOR

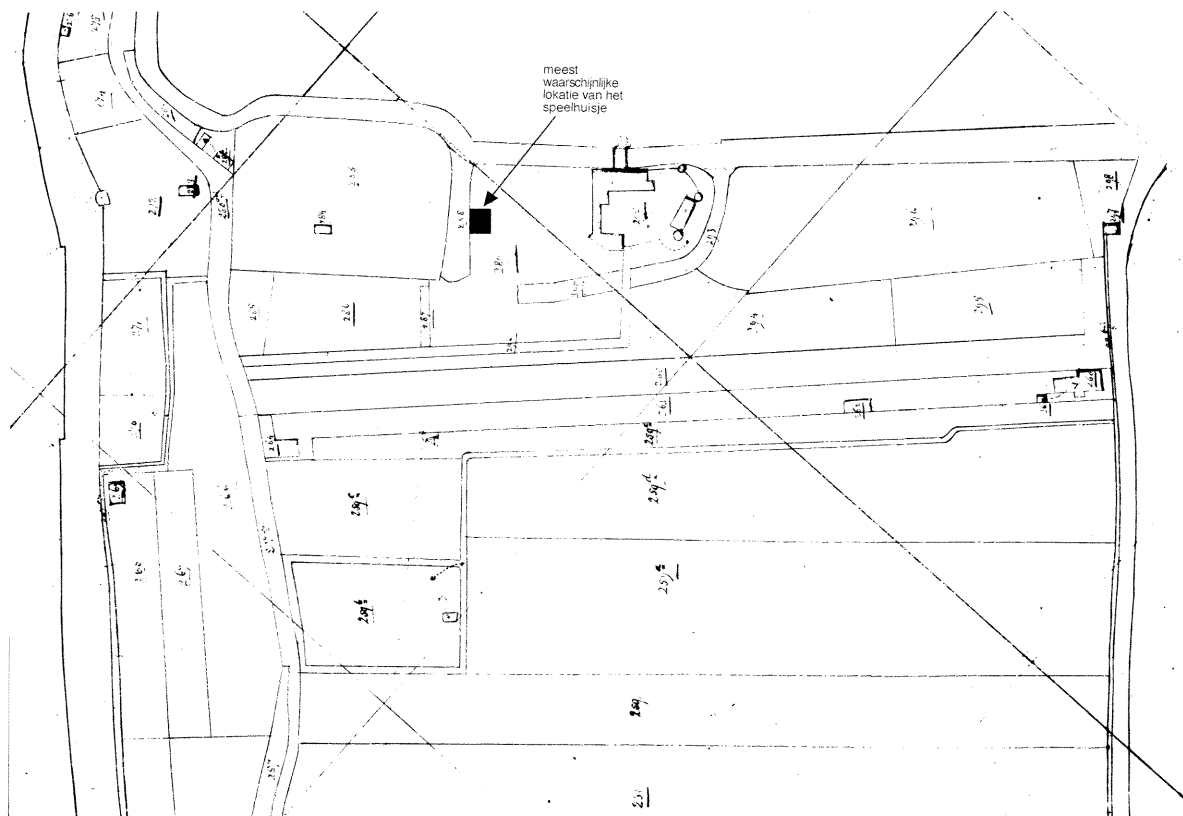
P.W.A. BROEDERS¹

In dit artikel wil ik aanvullende informatie geven bij het artikel dat de heer D.B.M. Hermans gewijd heeft aan het kasteel van IJsselstein². Vanuit een verschillende doelstelling en invalshoek ontmoetten we elkaar bij het speelhuysje van Jonker Joachim Ferdinand de Beaufort.

Mijn aanvullingen betreffen gegevens over de bouw en de situering van dit speelhuysje, die ik heb verzameld tijdens mijn onderzoek naar de geschiedenis van het tuinencomplex bij het kasteel. Dit is gebeurd in het kader van een onderzoek naar de geschiedenis van de tuinen bij de kastelen en buitens die voorkwamen op de kaart van de Lopikerwaard door Hattinga³ in 1771 getekend, en de verschijningsvormen van de boerentuin in dat gebied vanaf ongeveer 1700⁴. Met betrekking tot deze materie was er nauwelijks onderzoek verricht. Voor mij stond centraal de vraag: op

welke wijze werd er door de bezitters/beheerders vanaf die tijd in de Lopikerwaard concreet invulling gegeven aan de opeenvolgende tuinmodes?

Bij het onderzoek naar de tuinen bij het kasteel van IJsselstein bleek er nogal wat informatie beschikbaar te zijn uit de tijd dat Jonkheer Joachim Ferdinand de Beaufort tussen 1766 en 1803 bemoeienis had met het kasteel. Tot 1794 was dat uit hoofde van zijn functie van Drossaard. Na dat jaar, tijdens de periode van de Bataafsche Republiek uit zijn functie gezet, probeerde hij de gemaakte kosten alsnog te verhalen. Toen op 11 maart 1771 de Nassause Domeinraad ermee had ingestemd dat de zaken die hij voor eigen kosten zou laten bouwen of aanleggen, bij "vertrek of versterf" niet automatisch domaniaal eigendom zouden worden, breidde hij op huurbasis de bestaande tuin uit met de oppervlakte van anderhalve morgen⁵. Daarop

1. De plaats van het Speelhuysje op de kadasterkaart IJsselstein E 2 (1819). RAU, Top. Atlas.

3. Een foto van een portret van Joachim Ferdinand de Beaufort. RAU, Arch. De Beaufort 338.

legde hij een broeituin aan waarin hij o.a. druiven, perziken, abrikozen en ananassen ging kweken, evenals een siertuin die het “Engels plantsoen” genoemd werd, en een wandelbosje. In al deze werkzaamheden werd hij gedurende meer dan dertig jaar bijgestaan door zijn tuinman Lodewijk van der Haas. Bij de aanleg van de siertuin en het wandelbosje werd de mode van de vroege landschapstijl (1750-1800) gevolgd.

Maar nu terug naar het speelhuisje.

Jan van Stolk kreeg in 1769 het verzoek de bouwtechnische staat van het kasteel te inspecteren. Zijn bevindingen noteerde hij, voorzien van kleine schetsteekeningen, in een aantekenboekje⁶. Op folio 21v ervan schreef hij:

“Den Heer Drossaart zal mogelijk op deze toorn⁷ een hout speelhuisje laate plaatse, hiervan een schetzje aan zijn Edele te zenden.”

In zijn artikel gaat Hermans vanaf pagina 27 in op het ontwerp van een speelhuisje⁸, dat hij eveneens in het familie-archief Van Stolk heeft gevonden. De auteur

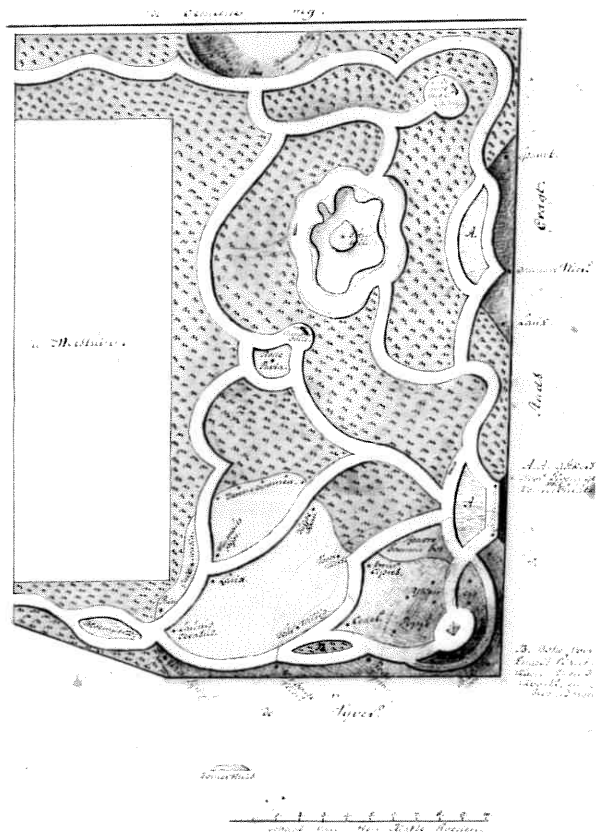
heeft drie detailtekeningen opgenomen, die hij ontleend heeft aan dat ontwerp. Dit bestond uit een bouwtekening en een bestek, en dat in 1771 door architect Van Stolk gemaakt is⁹ in duidelijk classicistische stijl.

De bouw

Nadat Jonkheer Joachim Ferdinand de Beaufort uit zijn ambt gezet was, diende hij een bezwaarschrift¹⁰ in tegen een resolutie van de “Thesaurier-Generaal en de Raden van Financien van de Bataafsche Republiek”.

In dat bezwaarschrift zette hij uiteen wat hij zoal aan het kasteel en de tuinen op eigen kosten had hersteld en uitgebreid. En hij deed het vergezeld gaan van een inventarislijst van de volgende omschrijving: “Memorie of Lijst tot aanwijzing van hetgeene Mr. J.F. de Beaufort in den Túijn agter het Kasteel te IJsselstein te zijn privékosten heeft doen maken en stellen en waarvan den Eijgendom aan Hem toebehoort, en uit hoofde vandien, door Denzelven worden gereclaameert”¹¹. In dit archiefstuk staat als eerste vermeld:

“In de binnen Túijn
Een Túijn of zomerhúijs van 7 Schúijfraamen;
en agter hetzelfde een Chinees Latwerk staande”

2. Het ontwerp van het “Engelsch plantsoen”. RAU, Arch. De Beaufort 1548-2.

Wanneer we het bestek waarvan een transcriptie in het artikel van Hermans is opgenomen, erop na slaan¹², vinden we het aantal van zeven ramen terug, hoewel maar twee daarvan als schuiframen zijn ontworpen:

Te wederzijden dat cozijn [van de dubbele frontdeuren, P.B.] 2 glasraame van 11/2d. wage-schot, welke moeten opeschuyven, ...”

Nog zoo in de zijdens als agter te saam 5 stuks dito glasrame ter groote als is bepaalt, welke alle na buyten moete op draayen tot voorkoominge van inwatering ...”

In het archief van de familie De Beaufort bevinden zich twee rekeningen i.v.m. de bouw van het tuinhuisje. De ene rekening is van de meester-timmerman en meester-molenmaker Hijmen van Zijll en de andere van de meester-metselaar J. van Oosten.

De eerstgenoemde heeft op 5 augustus 1772 een rekening¹³ met de volgende inhoud voor voldaan ondertekend:

1771

Klaar Gemaakt en in 1772 Gesteld in de Binnetúijn aan het Casteel te ijselstijn
Een Túijnhúys aangenome met hóút
Spykers àrbydsloon ijserwerk en Lood.
te same voor Een Somma van Driehonderd en vijftig guldens

350: : :

f 350: : :

in 1771 reeds op de Rekening onfangen
Een Somma van tweehonderd en vijftenseventig gúlde dús af

275: : :

Rek 75: : :

Voldaan 5 Augt 1772

Hijmen Van Zijll

En de (meester) metselaar J. van Oosten heeft voor de “Hoog Edele Heer Den Heere J De Beaufort Drossaart der Stad, en Baronie ijsselstein &&&” een jaarrekening¹⁴ opgemaakt over werkzaamheden die hij gedurende het jaar 1771 had verricht aan de loods, aan de grafkelder in de kerk en aan het tuinhuis; op de werkzaamheden aan dit laatste heeft het hier geciteerde gedeelte betrekking:

1772 Aen Het Somerhuys gewerkt en gelevert
3 April Direckt

7000 Bovesteen volgens Rekening f 14: - : -
2500 Ondersteen volgens Rekening f 8:15: -

voor vragt en oplasten betaald f 5:14: -

van 12 tot 19 April

gewerkt Pieter 6 dagen, Casper 4 dage 22 st. f 11: - : -

Harmen 6 dage, Dirk 4 dage 16 st. f 8: - : -

14 sakke kalk 18 st. f 12: - : -

2 voeder san 12 st. f 1: - : -

van 19 tot 26 April

Pieter 2¼ dag, Casper 3 dagen 22 st. f 5:15:4

Harme 3 dage, Dirk 1 dag 16 st. f 3: 4: -

4¼ sak kalk 18 st. f 3:16:4

5 krúywages sant 2 st. f - :10: -

van My gelevert uyt hok

1950 Onderstenen Per 100 9 st. f 8:15:4

met 300 Bovenstene Per 100 6 st. f - :18: -

gelevert Direckt 400 Blaúwe Panne

volgens Rekening f 8:16: -

vragt van dezelve betaald f - :10: -

voor Aarde Inkrúije 3 Arbeyders

Ider ½ dag f 1: 1: -

Mey de Panne verdekt

Pieter ½ dag, Casper ½ dag 22 st. f 1: 1: -

Harm ½ dag, Dirk ¼ dag 16 st. f - :12: -

3/8 sak kalk en 1¼ spynt Cement f - :16: -

24 verglaasde tegels 3/4 st. f - :16: -

is f 97:17:4

te Rug Ontfange 35 Blaúwe Panne 17:4

De totale kosten waren precies 97 gulden voor dit onderdeel van de rekening. De rekening is voldaan op “3 Desenbr 1772”.

In het bestek stond aangegeven dat er muurwerk moest worden aangelegd bestaande uit onder- en bovenstenen, en dat het huisje moest worden “gedekt met blauwe pannen”^{15 16}.

De situering

Het tuinhuisje is gesitueerd in de binnentuin¹⁷. Deze tuin moet gelegen hebben op het eiland aan de noordzijde van het kasteel¹⁸.

Volgens de tekening zou het huisje op “schuyn afloopende gront” gebouwd moeten worden. Dat is – wat het meest aannemelijk is – op het grachtalud van die binnentuin. Het is vrijwel uitgesloten dat de bouwplaats zich aan de kasteelzijde bevond: het zou dan vanuit de ramen aan de achterzijde uitzicht op de kasteelmuur gegeven hebben, en dat zal wel niet de bedoeling geweest zijn; aan de westzijde van de binnentuin zou men uitkijken op de broeituin, ook niet

ideaal; dan blijven nog twee zijden van het eiland over. Een lokatie op het talud aan de stadsgrachtzijde kan acceptabel genoemd worden. Een lokatie aan de noordzijde leverde een gunstige zichtlijn op: men keek uit op het “Engelsch plantsoen” met daarachter het (griend)“bosch”. Van het bovengenoemde ontwerp gaat door het schetsmatige krabbeltje aan de binnentuinzijde, voorzien van het woord “Zomerhuis”, de suggestie uit dat het aan de noordzijde van die tuin heeft gestaan. Maar daarover heb ik geen zekerheid kunnen krijgen.

IJsselstein, maart 1994

Noten

- ¹ Met dank aan de heer Hermans voor zijn aanvullende opmerkingen.
- ² Hermans, D.B.M., Jan van Stolk en Kasteel IJsselstein in 1769. In: *Castellogica*, Verkenningen. Mededelingen van de Nederlandse Kastelenstichting (Doorn, 1993) Band III, p. 18-30.
- ³ Zie daarvoor: Generaale land-kaarte van den Loopicker-waard, gemeente A0 1771 door David Willem Carel Hastinga, ingeleid door prof. dr ir L.Aardoom (Alphen aan de Rijn, 1993).
- ⁴ Broeders, P.W.A., Kasteel- buiten- en boerentuinen in de Lopikerwaard, deel 1: Drie eeuwen geschiedenis van de kasteel- en buitenplaatstuinen in de Lopikerwaard, en van de tuinen bij het Huis te Linschoten; deel 2: de verschijningsvormen van de boerentuinen in de Lopikerwaard (IJsselstein 1992). Waardenreeks deel 4.
- ⁵ 1 morgen = 600 roeden = 8514,354 m²
- ⁶ Familiearchief Van Stolk band IX nr. 23.
- ⁷ Dit is de “Hoektoorn, genaamt het hoeregat”, zie: “*Castellogica*”, etc. p. 23 sub B f. 21v
- ⁸ Naast de benaming “speelhuysje” komen in de archiefstukken ook “Tuynhuis” en “Zomerhuys” (ook als Somerhuys) gespeld voor.
- ⁹ Familiearchief Van Stolk band IX nr. 28: Project tot het maken van een nieuw tuynhuys bij het casteel te IJsselsteyn ten verly van den Heer Drossard J.F. de Beaufort 1771.
- ¹⁰ Een Memorie, gedateerd 16 april 1803. Familiearchief De Beaufort nr. 1549. Rijksarchief Utrecht.
- ¹¹ Familiearchief De Beaufort nr. 1549. Rijksarchief Utrecht. Zie voor nadere toelichting Broeders, P.W.A. (IJsselstein 1992), p. 44.
- ¹² Hermans, D.B.M., *Castellogica* etc. p. 28.
- ¹³ Familiearchief De Beaufort nr. 1549.
- ¹⁴ Idem.
- ¹⁵ Hermans, D.B.M., *Castellogica* etc. p. 28.
- ¹⁶ In mijn boek heb ik op p. 47 een afbeelding opgenomen waaraan mij de informatie die ik uit de bovenstaande rekeningen had gehaald, deed denken. De vondst van Hermans is dus een welkome correctie.
- ¹⁷ De hypothese voor een alternatieve lokatie die Hermans in het tuinontwerp (Zie Familiearchief De Beaufort nr. 1548-2 Rijksarchief Utrecht) meende te kunnen vinden, is niet langer houdbaar. De gedachte aan een lokatie aan de IJssel berust op een misverstand. Het speelhuysje moest op de hoogte van het gewone zomerpeil van de IJssel gefundeerd worden zoals in het bestek staat aangegeven. Het woord “IJselwater” zal het funderingspeil hebben moeten aangeven.
- ¹⁸ Broeders, P.W.A., (IJsselstein 1992) p. 49. Zie ook de bijgevoegde reconstructietekening, afb. 1.

Van de redactie

Sommigen hebben het niet eens opgemerkt. Zij zijn gewend elke aflevering van *Castellogica* op te splitsen en – bijvoorbeeld! – de verhandeling ‘Vreeland’ in hun boekenkast een plaatsje te geven bij andere verhalen over Vreeland, of over de Vechtstreek, dan wel aangaande Utrechtse kastelen in het algemeen.

Wie de afleveringen van *Castellogica* in de band opbergt, heeft ongetwijfeld enige moeite gehad met de omstandigheid, dat de nummering van de pagina’s niet klopte. Wij nemen aan, dat zij niettemin *Castellogica* 1994-1/2 achter ‘Baersdonk’ (pag. 80) ingebouwd hebben en de nummering 81-108 zelf op de betreffende bladzijden hebben aangebracht. Het is langzamerhand wel duidelijk, hoe de vergissing kon ontstaan; onze excuses voor het ongemak.

Op verzoek van velen heeft de heer Flokstra zijn behandeling van ‘Kaldenbroek’ willen illustreren met de geslachtsregisters van de betrokken families. De overzichten kunnen het beste ná pag. 98 en vóór ‘Het kasteel van Ooy’ ingevoegd worden.

Uit de boekenwereld

Met enige vertraging is het boekwerk *Kasteel Suideras* en zijn bewoners verschenen. Een in prachtband gebonden uitgave met talrijke, ten dele in kleur uitgevoerde afbeeldingen.

Het ‘Goet te Suderoes’ te Vierakker wordt in 1326 voor de eerste maal in de Gelderse leenakten vermeld. In de 17de/18de eeuw telde het Suideras onder de Gelderse havezaten. Het is aan de inspanningen van Jhr. mr. C.C.C.M. van Nispen tot Sevenaer te danken, dat dit boek tot stand kwam. Dateert het huidige landhuis pas van 1891, de geschiedenis gaat tot in de middeleeuwen terug. August Robbert baron van Heeckeren bewoonde een huis, dat aan de overkant van de gracht stond. Hij was in 1799 leider van een – mislukte – contra-revolutie in Oost-Gelderland.

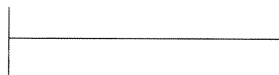
Sommige bewoners/bezitters hebben bijzondere aandacht gekregen, zoals Jhr. mr. Ch.J.M. Ruys de Beerenbrouck (1873-1936). Deze trad twee keer op als minister-president, namelijk van 1918-1925 en 1929-1933. Een bekende figuur was ook generaal J.J.G. baron van Voorst tot Voorst (1880-1963), Commandant Veldleger en Vesting Holland in de jaren 1937-1940. Vele oud-militairen zullen zich de markante figuur nog wel herinneren.

Het boek is door Jhr. van Nispen tot Sevenaer uitgegeven en te verkrijgen onder bestelnummer CIP/ISBN 90-900 7880-0.

Genealogie familie Van Goor

Bijvoegsel artikel Kaldenbroek, aflevering 1994, 1/2

Vlecke van Beke
1369

Alart Vleck
van Caldenbroek
1401
overl.: 1414

Vleck
van Caldenbroek
1418
overl.:

tr.
Elisabeth
.....

tr.
Goda van Eyll
weduwe van
Johan van Broekhuizen
1405-1438

Gertruid Vleck
van Caldenbroek
1414
overl.: na 1435
tr. vóór 1435
Daniel van Ghoor 1435-1442
zn v. Arnold van Ghoor
en v. Katharina v.d. Weijer

Alard van Ghoor
1442-1489
overl.: vóór 14 juni 1489
tr.
Bela van Kessel

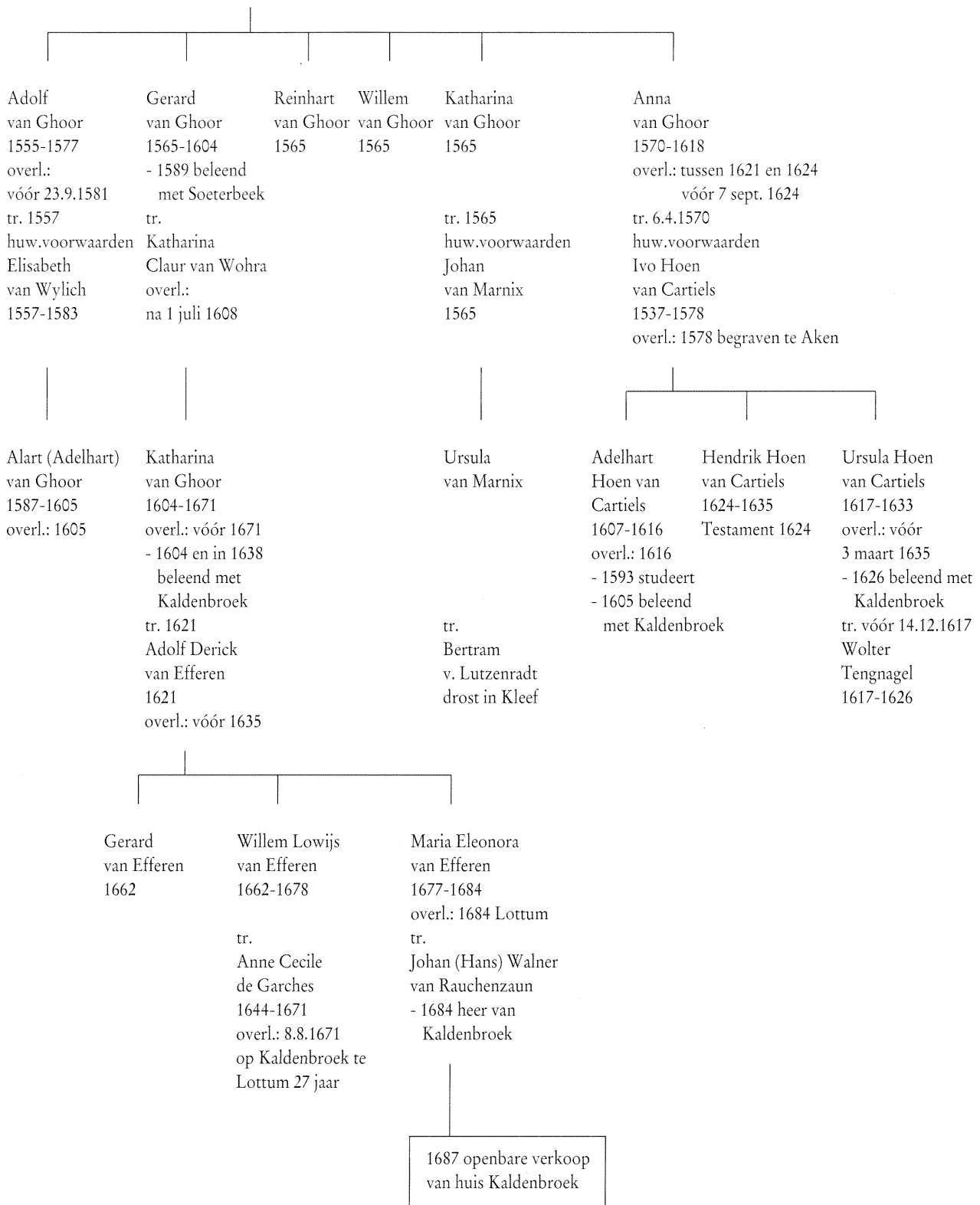
Gerrit
van Ghoor
1493-1502
overl.: vóór 2 juni 1503
tr.
Katharina
v.d. Bongart

Elisabeth
van Ghoor
1483-1520
overl.: vóór 1530
tr.
Johan van Eyll
heer van half Geysteren

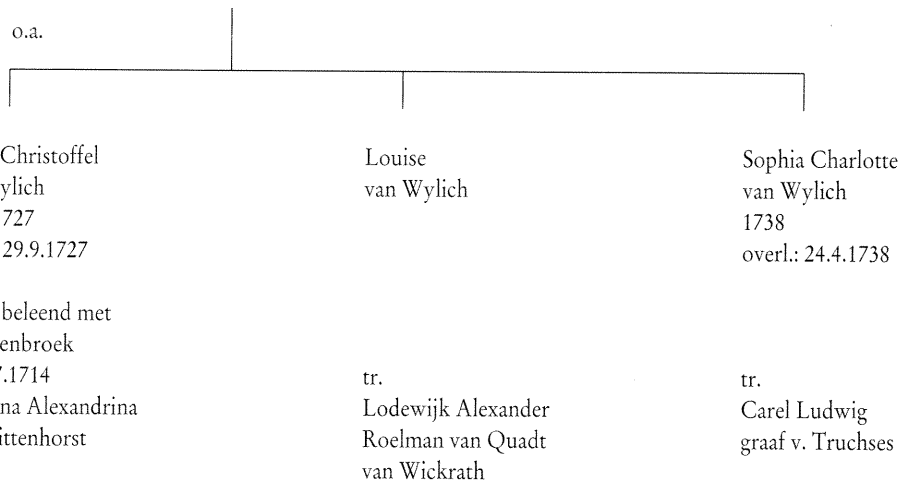
Gertruid
van Ghoor
overl.: na 1518
tr.
Otto Schenck
van Nydeggen

Alard van Ghoor
- 1502-1504 minderjarig; 1523 nov. 18 meerderjarig
- 1523 beleend met Kaldenbroek
- 1540 koopt de hof over de Beek te Wanssum
- 1542 koopt Soeterbeek te Baarlo
overl.: vóór 1555
tr. Ursula van Wijenhorst 1554-1589; overl.: na 1589

Philip Carel, graaf van Wylich
en Lottum
1688-1720
overl.: 14.2.1719
- 1687 koopt Huis Kaldenbroek
tr. 1e
Maria Dorothea
barones van Schwerin
tr. 2e vóór 1702
Albertina Charlotta
Quadt van Wickradt
1702

Frederik Willem van Wylich
- 1730, 1745 beleend met Kaldenbroek
- 1749 doet afstand
tr.
Anna Dorothea Scherf

Frederik Albert Karel Johan van Wylich

Carel vrijheer van Quadt van Wickrath
1749-1755
- 1750 beleend met Kaldenbroek

Frederik graaf van Truchses van Waldbourg (Waldburg)

1755 openbare verkoop van huis Kaldenbroek

Conrad Emanuel van Baexen
de Raay te Baarlo
geb. 1663 overl. 1748
tr. 1e 1695
Maria Sophia Spittael
overl.: 1698
tr. 2e
Maria C.F. van Haeften

1e 2e huwelijk

Hendrik Leopold
van Baexen
1698-1776
overl.: 9.11.1776
Haus Coul Straelen
tr. 1737
Anna Margaretha
Louisa van Spittael

Johan Hendrik
Emanuel van Baexen
1770-1787

Frans Theodoor
van Baexen
1770-1787

Anna Maria Wilhelmina
Adriana van Baexen
1770-1792
overl.: na 2 juni 1792

In 1770 erfgenamen van
Hendrik Leopold van Baexen

Sophia Charlotta Maria
Eleonora van Baexen
1740-1804
onterfd in 1770
tr. 1765
Alexander Jacob Levin
de la Marck
1737-1804

Marie Philip Ernest Alexander
Leopold de la Marck
1766-1821
tr. 13 sept. 1788 huw.voorwaarden
Marie Stephanie Alouise Helene
de Raditzky d'Ostrowick